לא יהיו שתי הפנים בכעס

וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֹהֶל וְנָטָה לוֹ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל מְבַקֵּשׁ ה׳ יֵצֵא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה: וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם מֹשֶׁה: וְרָאָה כָל הָעָם אֶת עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל הָעָם וְהִשְׁתַּחֲוּוּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ: וְדִבֶּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל: (שמות לג יא).[1]

מסכת ברכות דף לב עמוד א

״ויחל משה את פני ה׳ ״ - אמר רבי אלעזר: מלמד שעמד משה בתפילה לפני הקב״ה עד שֶׁהֶחֱלָהוּ; ורבא אמר: עד שהפר לו נדרו, כתיב הכא: ״ויחל״ וכתיב התם: ״לא יחל דברו״ ... ושמואל אמר: מלמד שמסר עצמו למיתה עליהם שנאמר: ״ואם אין מחני נא מספרך״.[2] אמר רבא אמר רב יצחק: מלמד שֶׁהֶחֱלָה עליהם מדת רחמים. ורבנן אמרי: מלמד שאמר משה לפני הקב״ה: ריבונו של עולם, חולין הוא לך מעשות כדבר הזה. ... רבי אליעזר הגדול אומר: מלמד שעמד משה בתפילה לפני הקב״ה עד שאחזתו אחילו. מאי אחילו? אמר רבי אלעזר: אש של עצמות.[3]

דברים רבה ג טו

אמר ר׳ יצחק: מן הלוחות שניים ריצה משה את הקב״ה לישראל.[4] מה עשה? עלה לו אצל הקב״ה כעוס. אמר לו: בניך חוטאין ואתה נותן עלי קטדיקי (עונש)?! עשה עצמו כאילו כעוס על ישראל. מניין? שנאמר: ״וישב משה אל ה׳ ויאמר: אנא חטא העם הזה חטאה גדולה״ (שמות לב לא).[5] כיון שראה הקב״ה כך, אמר לו: משה, שתי הפנים בכעס? אני ואת כועסין עליהן? מיד: ״ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים״ (שמות לג יא).[6] א״ל הקב״ה: לא יהיו שתי הפנים בכעס, אלא כשתראה אותי נותן רותחין, הוי נותן צונן וכשתראה אותי נותן צונן, הוי נותן רותחין.[7] אמר משה: רבש״ע, היאך יהא?[8] א״ל: הוי מְחַלֶּה אתה רחמים. מה עשה? מיד: ״ויחל משה את פני ה׳ ״. א״ל: והרי בניך מָרִים, חָלֶה אותן.[9]

---

[1] פסוקים ז-יא בפרק לג מהווים קטע מיוחד שבא בעקבות חטא העגל. מה באה פרשה קטנה זו ללמדנו? מדוע דווקא כאן? האם זו פרשה לעצמה או עדיין חלק מפרשת העגל? ניחא פסוק ז שיכול להתפרש כפועל יוצא של החטא (כפי שאמנם נראה בהמשך). אבל שאר הפסוקים? בפסוקים אלה מופיע לראשונה במקרא השם ״אוהל מועד״ ולנושא זה כבר נדרשנו בדברינו אוהל מועד בפרשת ויקרא. הפעם נרצה להתמקד בפסוק יא (האחרון בציטוט לעיל), בפרט בביטוי ״פנים אל פנים״: מה משמעותו דווקא כאן? ביטוי זה מופיע פעם נוספת בסוף ספר דברים (לד י) ונדרש הרבה ע״י הפילוסופים של ימי הביניים (רמב״ן, רמב״ם, ראב״ד, ריה״ל ועוד) בעניין נבואת משה וייחודה. אך המדרש רואה בפסוק זה ובביטוי ״פנים אל פנים״ חלק בלתי נפרד מהמשך סיפור פרשת העגל. הביטוי ״פנים אל פנים״ ראוי לדף בפני עצמו ומופיע לראשונה אצל יעקב והמלאך (בראשית לב לא) וגם אצל גדעון (שופטים ו כב). ראה גם יחזקאל כ לה. אבל אצל משה הוא היחידי בהקשר של דיבור פנים אל פנים בין אדם לאלהים. כאן, וכאמור בסוף ספר דברים (לד י) בעת הפרידה ממשה. על משמעות ביטוי זה כאן ובהקשר לחטא העגל, נרצה הפעם להתעכב.

[2] פרשת תצוה אחר כותלנו בה אכן לא נזכר שמו של משה וחלה ברוב שנים בסמיכות לז׳ באדר. ראה דברינו יום פטירת משה.

[3] וכך גם בשמות רבה פרשות מב ומג שמשה, עוד כשהוא, מְחַלֶּה את פני הקב״ה בכל כוחו, בכל המובנים השונים של ״ויחל״, עד שהוא עצמו נעשה חולה. זו הגישה הנפוצה והמוכרת של משה הסניגור הגדול שמתחבט לפני המקום ובטענות מטענות שונות: חילול השם, תזכור מאיפה הוצאת אותם, הם רק נערים, רק אני הצטוותי בסיני: אנכי ה׳ אלהיך ועוד ועוד. על מעט מכל אלה עמדנו בדברינו ויחל משה בפרשה זו והפעם נרצה להציג את השיח בין משה לקב״ה – דו-שיח, לא שיח חד צדדי – באור קצת אחר. ״פנים אל פנים״.

[4] מדרש זה ממוקם בפרשת עקב (עברנו לדברים רבה) וקשור ללוחות השניים, לכאורה כבר בסוף תהליך הריצוי וההתפייסות. ראה דברינו לוחות שניים בפרשת עקב. אך הדרשן נוטל לעצמו חירות גמורה לא להקפיד על סדר האירועים ולהתמקד ברעיון, כפי שנראה להלן.

[5] זו התפנית הגדולה של מדרש זה בהשוואה לרוב המדרשים על ״ויחל משה״. משה משחק כעוס: אתה הקב״ה כועס? אני כועס? אתה מאוכזב? אני מאוכזב! יש מעין השלמה של הוויכוח של מי ״העם הזה״, של משה או של הקב״ה. ראה שמות רבה מא ז: ״לך רד כי שיחת עמך - אמר לו משה: עכשיו אתה קורא אותם עמי? אינן אלא עמך!״.

[6] פנים לעומת פנים. אם אלה כעוסות, אלה שכנגדן אינן יכולות לכעוס. פנים שמשלימות את הפנים האחרות.

[7] כי לעתים, אכן תפקיד המנהיג הוא ״ליתן רותחים״, להוכיח, לכעוס ולקנא לכבוד שמים.

[8] היינו, מי יעשה את הצעד הראשון?

[9] ראה איזו חירות של חיבור פסוקים מפרקים לב-לד נוטל לעצמו הדרשן! פתח בלוחות שניים שבסוף הריצוי, הלך אחרונה לפרק לג כאשר משה עולה לארבעים יום נוספים לרצות את הקב״ה ולאחר שהעניש את עובדי העגל ונזף קשות בעם, ומשם המשיך לאחור לפרק לב, ל״ויחל משה״, שהוא כאמור ממש בתחילת האירוע כאשר משה מתבשר בהר שבני ישראל עשו את העגל וטרם ירד וראה במו עיניו את העגל ומחולות. הכל על מנת לדרוש במוטיב של ״פנים אל פנים״ – לא יהיו שתי הפנים בכעס. מה שחשוב לדרשן הוא להציג את הרעיון שתמיד מישהו יעמוד וילמד סניגוריה על עם ישראל. או המנהיג או הקב״ה. הקב״ה דורש ממשה שהוא

מסכת ברכות דף סג עמוד ב

״ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים״ ... כך אמר לו הקב״ה למשה: כשם שאני הסברתי לך פנים - כך אתה הסבר פנים לישראל, והחזר האהל למקומו.[10] ״ושב אל המחנה וגו׳ ״. אמר רבי אבהו: אמר לו הקב״ה למשה: עכשיו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס, ישראל מה תהא עליהם? אם אתה מחזיר האהל למקומו - מוטב, ואם לאו - יהושע בן נון תלמידך משרת תחתיך. והיינו דכתיב: ״ושב אל המחנה״.[11] אמר רבא: אף על פי כן לא יצא הדבר לבטלה, שנאמר: ״ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל״.[12]

שמות רבה מה סימנים ג, ד

״ומשה יקח את האהל, ונטה לו מחוץ מחנה״[13] - כיון שראה משה המתנה טובה שהייתה בידם ואיבדוה, אף הוא כעס עליהם. שנאמר: ״ומשה יקח את האהל ... הרחק מן המחנה״ - כמה היה רחוק? א״ר יצחק: מיל ... ולמה כעס עליהם? ר׳ יוחנן ור׳ שמעון בן לקיש. ר׳ יוחנן אמר: כך דרש משה: מנודה לרב מנודה לתלמיד[14] ... ר׳ שמעון בן לקיש אמר: משל למלך שהיה לו לגיון אחד ומרד עליו. מה עשה שר צבא שלו? נטל סגנוס (דגל) של מלך וברח.[15] כך משה בשעה שעשו ישראל אותו מעשה נטל את האהל ויצא ...[16]

אמר לו הקב״ה: שוב אל המחנה, שנאמר: ״ושב אל המחנה״.[17] אמר לו: איני חוזר. אמר לו: אם אין אתה חוזר הרי ״יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האוהל״. - הוי יודע שהוא באהל![18] משל למטרונה שכעסה על בעלה המלך ויצאה חוץ לפלטרין. והיתה יתומה אחת מתגדלת עמה בפלטין של מלך. שלח לה המלך ואמר לה: חזרי למקומך! ולא בקשה לחזור. אמר לה: אם אין את חוזרת הוי יודעת שאותה היתומה נתונה בפלטין.[19] כך אמר הקב״ה למשה: שוב אל המחנה ואם לאו - יהושע בתוך האהל. מי גרם למשה ששב אל המחנה? משרתו יהושע בן נון. אמר משה: ריבון העולם, לכבודך כעסתי עליהן.[20]

יפסיק לכעוס (כי זה תפקיד המנהיג) ומשה אכן מחלה את פניו ומהר ״מגלגל את הכדור חזרה״ אל הקב״ה שהסליחה היא בסופו של דבר ממנו (וזה תפקיד המנהיג). יש פה משחק מילים על השורש חל״ה. גם חולה, גם לחלות (להתחנן) וגם להמתיק (ראה מילון אבן שושן). ראה כל המדרשים בפרשה מג בשמות רבה על הפסוק ״ויחל משה״. ובסוף סימן ג שם: ״אמר ר׳ אבין בשם ר׳ לוי בן פרטא: בימי משה היה לנו מי שיחלה המרירות שלנו, אבל בימי דניאל לא היה לנו מי שיחלה המרירות״.

[10] איפה הסביר הקב״ה פנים למשה? כאשר קיבל את תפילתו הראשונה בהר עוד טרם שירד משה מההר, ככתוב: ״וינחם ה׳ על הרעה אשר דיבר לעשות לעמו״? או אולי חשבון פרטי עם משה עם בזמן סירובו בסנה?

[11] הדרשן קורא מילים אלה כציווי ולא כעשייה רצונית של משה. כאילו כתוב ״ושוב״ בכתיב חסר או בשינוי הניקוד מקמץ לקובוץ. ראה הפסוק לעיל במקבץ הפסוקים בראש הדף. הדרשן משנה ממש את פשט הפסוק. משה לא שב כל יום למחנה ישראל ומשאיר שם את יהושע כפשט הפסוק, אלא מסרב לציווי הקב״ה לשוב למחנה!

[12] ראה במדבר רבה כא יד בבחירה של יהושע כממשיכו של משה: ״יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך. הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות. הואיל והוא שרתך בכל כוחו, כדאי הוא שישמש את ישראל״ - בדברינו יפקוד ה׳ איש על העדה בפרשת פנחס. לענייננו, מדרש זה חוזר על המוטיב ״לא יהיו שתי הפנים בכעס״, בביטוי ״עכשיו יאמרו הרב בכעס והתלמיד בכעס״. מדרש זה מפותח בהרחבה במדרש שמות רבה הסמוך לפיכך נקצר כאן ונרחיב בהסברים שם.

[13] פסוק זה פותח את קטע הפסוקים שהבאנו בראש דברינו. ראה מחלוקת רש״י ורמב״ן מתי בדיוק יצא משה והקים את אהלו מחוץ למחנה. אחרי יום כיפור (רש״י, לפחות איך שרמב״ן הבין אותו) או מיד אחרי חטא העגל (רמב״ן). ונראה שגם רש״י מסכים שהוצאת האהל הייתה מיד אחרי מעשה העגל. ראה פירושו לפסוק ז ״ומשה יקח - מאותו עוון והלאה״ וכך גם המדרשים שהביא כולל זה שלפנינו ״מנודה לרב מנודה לתלמיד״. ראה פירוט נושא זה בדברינו אוהל מועד בפרשת ויקרא..

[14] פה נראה שכעסו של משה היה אמיתי ולא העמדת פנים כמו במדרש הקודם. הכלל ״מנודה לרב מנודה לתלמיד״ - שיש לו משמעות הלכתית, ראה מועד קטן טז ע״א - הוא משקל נגד לרעיון ״לא יהיו שתי הפנים בכעס״. המנהיג צריך להזדהות עם הקב״ה ולא למחול על כבוד שמים, מה גם שהוא עצמו נענש. ראה המדרשים (שיר השירים רבה פרשה ב: ״כי הנה הסתיו עבר״ ועוד) על שנות דור המדבר שבהם לא היה דבור עם משה, כי כולם היו נזופים. ראה דברינו שנות המדבר העלומות בפרשת חוקת. זה כבר לא משה שמוכן להזדהות עם העם עד כדי עימות עם הקב״ה, בדברינו אותם הנתונים תחת הבנין בפרשת שמות. אפשר שמה שהיה נכון במצרים, בשעבוד הקשה, בתחילת שליחותו של משה, לא נכון כעת. אירעו דברים מאז.

[15] שר הצבא ברח מהצבא המורד ובידו הדגל, הסמל. סגנוס או סגנון או סגנוס מופיע כסמל של יהושע, ראה בראשית רבה ו ט ואפשר שכבר כאן שתל הדרשן לדמותו של יהושע שתופיע בהמשך המדרש.

[16] אכן, כעס גדול היה למשה עד שהבדיל עצמו מכלל ישראל. משה אמנם מסרב להצעה: ״הניחה לי ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול״, אבל הוא נוהג בחומרה רבה מאד עם עם ישראל - כדין מנודים או כדין מורדים. ועדיין אפשר לשאול: האם היה כעס זה אמיתי או שמא בתוך תוכו ניסה משה, באופן זה, לגרום לזעזוע. זעזוע למי: לבני ישראל? לקב״ה? לעצמו?

[17] ראה הסבר בהערה 11 לעיל.

[18] אם אתה משה לא שב מהאוהל למחנה, אני מצווה ליהושע שייכנס לאוהל. שוב בניגוד גמור לפשט הפסוק.

[19] אותה יתומה תיעשה מלכה במקומך. המלך ישאנה לאישה. ההשוואה עם יהושע להלן, מזכירה את הביטוי של חז״ל: ״אין אישה מתקנאה אלא בירך חבירתה״ (מגילה יג א), או אולי גם: ״אין תלמיד חכם מתחדד אלא בחבירו״ (בראשית רבה סט ב). האם ׳הקרע׳ בין משה לקב״ה והאיום שלו הם רציניים או שמא הקב״ה ׳משחק׳ כאן כמו משה לעיל והכל בכוונה אמתית של ריצוי?

[20] יש כמה אפשרויות להבין מדרש זה, שלכאורה אינו לכבודו של משה. מכולן נראית לנו האפשרות שמשה לא פירש נכון את התרחקותו של הקב״ה מעם ישראל, וכשנטה לצדו של הקב״ה ונקט בכלל ״מנודה לרב מנודה לתלמיד״ (מה שנכון בהלכה), בא הקב״ה וציווה עליו לחזור למחנה ישראל, שהרי לא ייתכן ששתי הפנים יהיו בכעס. וכשמשה מסרב, אולי באמת כעס ולא רק הזדהה

שמות רבה מה ב

״השכח חנות אל?״ (תהלים עז י) – שכחת אותם הדברים שאמרת: ״וחנותי את אשר אחון״. ״האפס לנצח חסדו״ (שם שם ט).[21] ״הלעולמים יזנח אדני ולא יוסיף לרצות עוד״ (שם ח) - כבראשונה? בראשונה, כשהיה משה כועס על ישראל היה הקב״ה מרצה אותו. כשהיה הקב״ה כועס על ישראל היה משה מרצהו, שנאמר: ״ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים״. אמר הקב״ה: שתי הפנים מוזגות רותחים? לא כן אמרתי לך: כשאהיה בכעס אתה מרצה אותי וכשתהיה בכעס אהיה מרצך! אמר לפניו: ריבון העולם, לא אתה הוא שכעסת עליהם תחילה?[22] אמר לו: לך והתרצה להם, שוב אל המחנה. אמר ר׳ אחא: אותה שעה מצא משה ידיו לדבר לפני הקב״ה. אמר לפניו: ריבונו של עולם, ראה שאין אתה יכול להזיז אהבתך מהם אפילו שעה אחת, שנאמר: ״ויאמר משה אל ה׳ ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה״.[23]

מדרש תהלים (בובר) מזמור כה

״דרכיך ה׳ הודיעני״ (תהלים כה ד) - ר׳ ברכיה בשם ר׳ יוחנן אמר: משל לרופא שהיה לו תלמיד, ולימדו כל מיני רפואות, חוץ מרפואת מכה פלונית. אמר ליה: כל מיני רפואות שבעולם גילית לי, חוץ מרפואת מכה פלונית, בבקשה ממך גלה אותה לי. כך אמר משה להקב״ה: ״הודיעני נא את דרכיך״ (שמות לג יג). והודיעו, שנאמר: ״יודיע דרכיו למשה״ (תהלים קג ז). ״הראני נא את כבודך״ (שמות לג יח) - הראני נא מדה שאתה מנהיג בה את העולם. אמר ליה: אין אתה יכול לעמוד על מדותי.[24]

ר׳ זעירא בשם ריש לקיש אמר: אמר משה לפני הקב״ה: כשאמרתי לך ״עוד מעט וסקלוני״ (שמות יז ד), את היית מפייס אותי עליהן. וכן התנית עמי כשאהיה בכעס עם בניי, את תהא מפייס אותי. מה כתיב: ״ומשה יקח את האוהל״ (שמות לג ז), וכן דרש: מנודה לרב מנודה לתלמיד. ר׳ יהודה אומר: ״והיה כל מבקש משה״ - אין כתיב כאן, אלא ״כל מבקש ה׳ ״ (שמות לג) - מלמד כל מי שמקבל פני זקן כאילו מקבל פני שכינה. אמר ליה הקב״ה למשה: תרי אפין מרגזין רתחין, חזור בך. נכנס למחנה, שנאמר: ״ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים״ (שמות לג יא). איני יודע מקרא זה מה הוא? כשהוא כתיב: ״ושב אל המחנה״ מלמד שהתיר לו נדרו, והכניס את

עם הקב״ה, מזכיר לו הקב״ה ש״הרבה שלוחים למקום״ ואם גם הוא כועס כעת על עם ישראל ולא מוכן להתרצות, יהושע יתמנה במקומו. אם לא נרצה לדרוש בגנותו של משה שבגלל הקנאה ביהושע חזר בו, נאמר שמשה מבין מכוונת הקב״ה למנות את יהושע במקומו שהקב״ה בעצם סולח לעם ישראל ואז ״דיו לעבד שיהיה כרבו״ מתהפך לחיוב, ומשה לא צריך להמשיך לכעוס כשהקב״ה כבר סלח. שתי הפנים שהיו בכעס הופכים האחד אחרי השני לפנים של ריצוי. בין השיטין, נראה שמדרש זה מבקש להקדים את הרעיון שיהושע הוא היורש של משה לפרשתנו! הוא משה שגער ביהושע בתחילת סיפור העגל, שמות לב יח: ״וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ״ (ראה פירוש רמב״ן על הפסוק). אח״כ תבוא פרשת מינוי הזקנים ויהושע שמקנא למשה עם אלדד ומידד, משה שפונה לקב״ה: ״יפקוד ה׳ איש על העדה״ והקנאה הגדולה של משה ביהושע. אבל ההתחלה, יטען המדרש לעיל, היא כאן בפרשת חטא העגל והכעס של משה על העם. ראה סוף ברכות סג ע״ב.

[21] כאן, ובעצם כבר במדרשים הקודמים, אפשר לעצור ולשאול את השאלה ״הפשוטה״: מה פשר עניין זה שהקב״ה כועס? מבחינה תיאולוגית-דתית יש כאן שאלה פילוסופית קשה ביותר, אבל במקרא ובחז״ל יש דבר כזה כעס למעלה, כגון: ״וַיִּרְא ה׳ וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו״ (דברים לב יט), ״עידנא דריתחא״ בלשון חז״ל, בלעם שידע לכוון לרגע שהקב״ה זועם (במדבר כג ח, גמרא ברכות ז ע״א, עבודה זרה ד ע״א ועוד). אך לדרשן הרעיון הכללי מספיק בלי להיכנס לסוגיות סבוכות.

[22] שהקב״ה אמר למשה עוד כשהיה על הר סיני: לך רד כי שיחת עמך. ומשה מחלה את פניו עוד לפני שירד וראה את העגל.

[23] ״העל את העם הזה״ עומד כנגד ״לך רד״. כאן כפות המאזניים שקולים והדרשן מתאר מנקודת המבט שלו מצב שקול שפעם משה כעס והקב״ה התרצה ופעם ההפך. הדיאלוג הקצר שיש כאן נוטה דווקא לצדו של משה. הקב״ה טוען כנגדו שלא ייתכן ששניהם יכעסו על עם ישראל בו זמנית ומשה מזכיר לקב״ה שהוא זה שכעס ראשון ולכן הוא זה שצריך כעת לחון אותם. הדרישה של הקב״ה ממשה שיחזור למחנה ישראל – דרישה שבמדרשים הקודמים הייתה בלשון בוטה ואפילו מאיימת – נשמעת כאן בצורה מפייסת ומרגיעה. כל כך, עד שמשה מסיק ממנה שבעצם הקב״ה כבר עשה את הצעד הראשון בכך שהזכיר ששתי הפנים לא יכולות לכעוס ביחד וביקש ממשה לחזור למחנה. בכך גילה הקב״ה, לפי הבנתו של משה, שכבר התרצה הקב״ה לישראל ואינו יכול לזוז מאהבתו אותם. שתי הפנים יהיו כעת פנים של ריצוי, סליחה ואפילו אהבה. יש סיבה טובה לגישה רכה ו״נינוחה״ זו במדרש זה בניגוד לקודמים לעיל. מדרש זה שייך למדרשי החורבן המתמודדים עם רגעים קשים והסתרת פנים (שלא חסרו בתולדות עמנו). ראה דברינו [ותאמר ציון עזבני ה׳ – הנחמה השנייה] בהפטרת פרשת עקב. ראה גם מקבילה (ואולי מקור!) בפסיקתא דרב כהנא פיסקה יז - ותאמר ציון עזבני ה׳. הפסוקים שבתחילת המדרש לקוחים מתהלים פרק עז. פרק זה כולל פסוקים קשים על סבלו של עם ישראל לצד אזכורים של יציאת מצרים ומשה ואהרון. מה שמעניין את הדרשן כאן הוא לא ״מי התחיל״ ומה חלקו של משה ומה חלקו של הקב״ה, ומי עשה או יעשה את הצעד הראשון. הדרשן מתרפק על העבר שם היה מנהיג כמשה שידע לחלות וליחל ולעמוד בפרץ, לכעוס על הקב״ה ושהקב״ה יכעס עליו ובלבד שבסוף יהיה ריצוי ולא יהיו שתי הפנים בכעס. איפה המנהיג של דורנו קובל הדרשן שיעמוד ויגיד לקב״ה מחד גיסא: האם אפס חסדך מהעם הזה, לא תוסיף עוד לרצות? זהו נגמר בינינו? ומאידך גיסא: ״ראה שאין אתה יכול להזיז אהבתך מהם אפילו שעה אחת״! איפה המנהיג הזה?

[24] קטע זה של המדרש הוא חידתי. ניחא ידיעת דרכי ה׳ מול ראיית כבודו. אפשר אולי להבין את ההבדל - הראשון כן והשני לא. אבל הדרשן מבאר שכבודו של הקב״ה הוא לדעת את המידה בה הוא מנהיג את העולם, אז מה ההבדל בין דרכי ה׳ ומידת הנהגתו את העולם? ראה פירוש רד״ק על הפסוקים שם בתהילים שמבחין בין ידיעת דרכי ה׳ שהיא ״חכמה שיוכל האדם לדעת אותה, והיא חכמת הטבע, וממנה יֵדַע האדם הבורא, כי היא כסולם לידיעת חכמת האלהות ובין ״אמיתת מציאותו כמו שתשיג הנפש לא יוכל לדעת בעודו גוף״.

האהל למחנה. אמר ר׳ אבא: באותה שעה מצא משה רבינו את ידו לאמר לפני הקב״ה: הודיעני באיזה מדה את נוהג עם אומות העולם.[25]

שבת שלום
מחלקי המים

[25] התוספת העיקרית של מדרש זה היא החיבור של הנושא שלנו לידיעת ה׳. הפיוס הוא בשלוש צלעות, לא שתיים. שלושה קדקדים כאן: הקב״ה, משה ועם ישראל. ולפיכך, שלוש צלעות של כעס או לחילופין פיוס וסליחה: בין הקב״ה לעם ישראל, בין משה לעם ישראל, אבל גם הצלע השלישית: בין הקב״ה ומשה. כאשר כל שלושה הצלעות מפויסות, מבקש משה להבין את ידיעת הקב״ה והנהגתו בעולם. זו שעת הכושר. לדעת את דרכי ה׳, את הנוסחה להתגברות על כעסים ופיוסים לעתיד לבוא. לא בכל יום יקום לנו משה ולפיכך מבקש משה לדעת את הנוסחה ולהעבירה לדורות הבאים. לאותו יהושע שבמדרש לעיל מאיימים על משה שהוא ייקח את מקומו. ״טוב עין הוא יבורך – זה משה שסמך ידיו על יהושע בעין טובה (במדבר רבה כא טו). ידיעת ה׳ שמשה מבקש איננה רק עניין פילוסופי אמוני עמוק, אלא דרכי חיים. האם קיבל על כך משה תשובה? חלקית. וגם זה עניין חשוב בפרשתנו: ״כי לא יראני האדם וחי״, אבל מנגד: ״והיה בעבור כבודי״ ו״ג מידות שהנחיל משה לדורות על מנת שאף פעם לא יהיו שתי הפנים בכעס.